

اقتصادکشاورزی و توسعه، سال سیزدهم، شماره 50، تابستان 1384

زمینه‌یابی تشکیل صندوقهای اعتباری روستایی شرق
استان تهران

شهرام مقدس فریمانی*

چکیده

راهاندازی صندوقهای اعتباری روستایی در دو دهه اخیر در اغلب کشورهای جهان و بویژه کشورهای جهان سوم، راهی در تأمین سرمایه و اعتبار مورد نیاز کشاورزان و تولیدکنندگان روستایی بوده است. برای تشکیل و توسعه این صندوقها در هر جامعه‌ای شناخت زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و تمایلات روستاییان از جمله ضرورت‌هایی است که انجام دادن مطالعات علمی را ایجاب می‌کند. لذا این تحقیق با هدف زمینه‌یابی تشکیل صندوقهای اعتباری روستایی برای تأمین و ارائه خدمات مالی و اعتباری مورد نیاز تولیدکنندگان روستایی و به روش پیمایشی در نیمه اول سال 1383 انجام شد. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه روستاییان مناطق هم اقلیم کشاورزی (مناطق شرقی) استان تهران بود که با روش نمونه‌گیری تصادفی و طبق جدول مورگان انتخاب شدند. گردآوری داده‌ها از طریق

---

* پژوهشگر سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی وزارت جهادکشاورزی

e-mail: shmfarimani@yahoo.com

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره 50

مصاحبه حضوری با 125 روستایی در شهرستانهای فیروزکوه، دماوند، ری، پاکدشت، اسلامشهر و تکمیل پرسشنامه صورت گرفت.

یافته‌های تحقیق نشان داد که میانگین فاصله محل سکونت پاسخگویان تا شهر حدود 19 کیلومتر است و پاسخگویان از میانگین سنی 40 سال برخوردارند و عمدتاً به دامداری و زراعت مشغولند. میانگین درآمد ماهانه و سالانه پاسخگویان نیز به ترتیب حدود 177 هزار تومان و 2/388 میلیون تومان است، گرچه اکثریت پاسخگویان این درآمد را برای رفع نیازهای زندگی مکفی نمی‌دانستند. همچنین بیشتر پاسخگویان اعلام کردند پس‌انداز ماهانه و سالانه‌ای ندارند و آثایی هم که دارند از آن برای سرمایه‌گذاری در فعالیتهای تولیدی و کشاورزی و گذران زندگی استفاده می‌کنند. اکثر پاسخگویان در صورت نیاز به پول ابتدا به بانکها و صندوقهای قرض الحسنه و سپس به اقوام و آشنایان مراجعه می‌نمایند.

از نظر پاسخگویان صندوقهای مالی و اعتباری موجود در منطقه در زمینه میزان حق عضویت دریافتی، میزان وام اعطایی در سال، نحوه بازپرداخت وام، تعداد وام پرداختی به اعضا و نحوه نظارت و مدیریت بر مؤسسات مالی و اعتباری نسبتاً خوب عمل کرده اند. پاسخگویان معتقدند صندوقهای اعتباری روستایی باید بتوانند تا سقف 500 هزار تومان وام به آنها اعطا کنند و نرخ سود یا بهره آن نیز نباید بیشتر از 16 درصد باشد. همچنین حق عضویت دریافتی نیز باید در حد توان آنها و دریافت وثیقه به صورت سفته و یا ضامن باشد. از نظر پاسخگویان عواملی همچون کمک مالی دولت به تشکیل صندوق اعتباری، نحوه مدیریت صندوق، ایجاد اعتماد در اعضا نسبت به مسئولان صندوق و فراهم کردن شرایط بازپرداخت بموقع وامهای دریافتی از جمله عوامل مؤثر بر استمرار فعالیتهای صندوقهای اعتباری محلی هستند.

کلید واژه ها:

وام، اعتبار، صندوق اعتباری، زمینهای

کشاورزی یکی از مهمترین زمینه‌های تولید مواد غذایی و کسب درآمد برای هر جامعه است. تولید در کشاورزی مستلزم وجود نهاده‌ها و عواملی همچون زمین، آب، ماشین‌آلات، بذر، کود، سم و مانند اینهاست. این عوامل را هنگامی می‌توان تهیه کرد و مورد استفاده قرار داد که سرمایه و پول کافی در اختیار باشد. به عبارت دیگر سرمایه یا اعتبار از مؤلفه‌هایی است که کشاورزان و تولیدکنندگان روستایی برای کشت و کار و تولید محصول به آن نیازمندند و در نتیجه، نقش انکارناپذیری در استمرار و توسعه فرایند تولید و فراوری و فروش محصولات کشاورزی دارند.

کشاورزان و تولیدکنندگان محصولات کشاورزی برای تأمین سرمایه و اعتبار مورد نیاز خود در تولید محصول به روشهای گوناگونی از جمله استفاده از پس انداز شخصی و دریافت وام و تسهیلات از منابع اعتباری (نظیر بانکها و مؤسسات و صندوقهای اعتباری) عمل می‌کنند. البته روشها و منابع دیگری نیز در تأمین اعتبار وجود دارد که در شرایطی که کشاورزان نتوانند از منابع پیشگفته سرمایه مورد نیاز خود را تأمین کنند به آنها مراجعه می‌کنند. این منابع تأمین اعتبار، بخش غیر رسمی نامیده می‌شوند که در شرایطی نابرابر و با نرخ بهره‌ای بسیار بالا، وام یا اعتبار مورد نیاز کشاورز یا تولید کننده روستایی را در اختیار او قرار می‌دهد. این گروه از تأمین کنندگان اعتبار سرمایه مورد نیاز را به راحتی و سهولت در اختیار کشاورزان و تولیدکنندگان روستایی قرار می‌دهند ولی با اعمال شرایط نابرابر و دریافت بهره‌های سنگین عملاً عرصه را بر کشاورزان و تولیدکنندگان روستایی تنگ و آنان را با مشکلات عدیده‌ای مواجه می‌کنند.

راه اندازی صندوقهای اعتباری روستایی در دو دهه اخیر در اغلب کشورهای جهان و بخصوص کشورهای جهان سوم، راهی در تأمین سرمایه و اعتبار مورد نیاز کشاورزان و تولیدکنندگان روستایی بوده است. در کشور ما نیز تشکیل و توسعه صندوقهای اعتبار روستایی از چند سال پیش آغاز شده و روند رو به رشدی را در پیش گرفته است؛ چراکه

این صندوقها با جمع‌آوری سرمایه‌های اندک کشاورزان و تولیدکنندگان، از جمله منابع مهمی تلقی می‌شوند که علاوه بر ایجاد روحیه مشارکت و تعاون در سطح روستاها، در برآوردن نیازهای مالی و توسعه فعالیتهای تولیدی اعضا نیز نقش دارند. تجارب موفق و ناکامیهای موجود در راه تشکیل و توسعه صندوقهای محلی، برنامه‌ریزان را ترغیب به بررسی الگوهای موفق و ناموفق و تجربه‌اندوزی جهت راه‌اندازی صندوقهای اعتباری کارآمد و تضمین استمرار فعالیت آنها کرده است.

برای تشکیل و توسعه صندوقهای اعتباری روستایی در هر جامعه‌ای، شناخت زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و تمایلات روستاییان از جمله ضرورت‌هایی است که انجام دادن بررسیها و تحقیقات علمی را ایجاب می‌کند. این تحقیق نیز به دنبال آن است تا با شناخت زمینه‌های ایجاد صندوق اعتبار روستایی از طریق بررسیهای علمی در نواحی روستایی مناطق هم‌اقلیم کشاورزی استان تهران (مناطق شرقی استان تهران)¹، برنامه‌ریزان و متولیان امر را در این خصوص یاری کند. بر این اساس می‌توان گفت تشکیل صندوق اعتبار روستایی با اتکا به نتایج به دست آمده از این پژوهش و پژوهشهای مشابه، دستیابی به هدفهای تعیین شده برای این گونه تشکلهای تسهیل و تسریع خواهد کرد.

طرح مسئله

به نظر اغلب صاحب‌نظران، کمبود سرمایه در بخش کشاورزی ایران، بویژه در کشاورزی خرد و دهقانی از جمله مشکلاتی است که این بخش را در مواجهه با مشکلات و حوادث طبیعی و غیرطبیعی آسیب‌پذیر می‌کند. این مشکل گاه شرایط را برای پذیرش ایده‌ها و نوآوریهای مرتبط با فعالیت کشاورزی دشوار و تاحدی ناممکن می‌کند. این موضوع در ایران یکی از

1. طبق تقسیم‌بندی سازمان جهادکشاورزی استان تهران، مناطق شرقی دال بر مناطق هم‌اقلیم کشاورزی این استان است نه جهات جغرافیایی.

زمینه یابی تشکیل ...

عوامل محدود کننده توسعه بخش کشاورزی و روستایی است. چارچوب متداول نظام بانکی _ مالی کشور نیز با وجود مواد و تبصره‌های حمایتی، در رویارویی با کشاورزان و تولیدکنندگان خرد روستایی قابلیت و ظرفیت مناسبی ندارد، به گونه‌ای که روستاییان اغلب برای حل مشکلات مالی و تأمین اعتبارات لازم برای ادامه فعالیت خود یا توسعه آن و در برخی موارد تأمین نیازهای مصرفی خود به نهادهای غیررسمی و اشخاص حقیقی خارج از جامعه روستایی و گاهی داخل روستا روی می‌آورند و وام و اعتبار مورد نیاز خود را با شرایطی نابرابر و هزینه بالا به دست می‌آورند.

با توجه به ضرورت مشارکت مردم در فرایند توسعه پایدار و با تأکید بر توسعه پایدار روستایی به نظر می‌رسد تشکیل صندوقهایی با بافت و ماهیت مردمی _ محلی می‌تواند در جمع‌آوری سرمایه‌های اندک روستاییان و تأمین اعتبارات مورد نیاز روستاییان و کشاورزان برای فعالیتهای تولیدی و سرمایه‌گذاری خود مفید باشد. این موضوع بویژه می‌تواند در یاری رساندن به روستاییان و تولیدکنندگانی مفید واقع شود که برای ادامه و استمرار فرایند تولیدی خود به سلف‌خران، واسطه‌ها و .... روی می‌آورند. به عبارت دیگر این قبیل صندوقها یا مؤسسات مالی می‌توانند با ایفای نقش مؤسسه مالی و با فراهم آوردن امکان تأمین سرمایه‌های مورد نیاز کشاورزان در توسعه کشاورزی و روستایی محدوده فعالیت خود مؤثر باشند. شاید بتوان این موضوع را بویژه در تأمین حداقل اعتبارات و سرمایه لازم برای کشاورزان معیشتی و تولید کنندگان خرد حائز نقش و اهمیت مهمتری نیز دانست.

در پژوهش حاضر زمینه‌یابی برای ایجاد صندوقهای اعتباری روستایی ارائه دهنده خدمات مالی و اعتباری به تولیدکنندگان خرد بخش کشاورزی مد نظر است. در این باره به بررسی زمینه‌ها و تمایلات روستاییان و تولید کنندگان بخش کشاورزی در تشکیل این قبیل صندوقها پرداخته می‌شود. به سخن دیگر مسئله اساسی این پژوهش عبارت است از: بررسی و زمینه‌یابی امکان تأسیس صندوقهای اعتباری در مناطق شرقی جهت ارائه خدمات مالی به

کشاورزان و تولیدکنندگان این مناطق به منظور تأمین سرمایه‌های اندک مورد نیاز آنها و کم کردن حضور سلف‌خران و واسطه‌ها در این امر.

اهداف پژوهش

هدف کلی این پژوهش عبارت است از: زمینه‌یابی ایجاد صندوق اعتباری روستایی برای تأمین و ارائه خدمات اعتباری و مالی مورد نیاز تولیدکنندگان و روستاییان مناطق شرقی استان تهران. ضمناً هدفهای اختصاصی زیر نیز در نظر قرار دارد:

- شناخت میزان آگاهی روستاییان از فعالیت صندوق اعتباری روستایی
- شناخت میزان علاقه‌مندی روستاییان به تشکیل صندوق اعتباری روستایی
- بررسی عوامل مؤثر بر علاقه‌مندی و گرایش روستاییان نسبت به تشکیل صندوق

اعتباری روستایی

مبانی نظری تحقیق

برای شروع به کار و یا کاشت و برداشت محصول در طول سال زراعی، کشاورز، دامدار و سایر تولیدکنندگان روستایی به نهاده‌هایی مانند کود، سم، نیروی کار، سوخت، ماشین‌آلات و ... نیازمندند. از آنجا که کشاورزان و تولیدکنندگان روستایی تا هنگام فروش محصول، هیچ منبع درآمد دیگری ندارند از پس انداز شخصی و منابع اعتباری نیازهای خود را تأمین می‌کنند. از این رو می‌توان گفت سرمایه و اعتبار نقش مهمی در فعالیتهای کشاورزی دارد و بدون وجود آن امکان استمرار یا توسعه فعالیتهای کشاورزی وجود ندارد. یکی از مشکلات اساسی در بخش کشاورزی اغلب کشورها و از جمله ایران، تأمین بموقع اعتبارات مورد نیاز کشاورزان است تا آنها مجبور نشوند محصولات خود را با قیمت نازل بفروشند و حتی پیشفروش کنند. در این باره تبصره‌ها و مواد قانونی، تسهیلات حمایتی، نهادهای مالی و اخیراً صندوقهای اعتبار روستایی می‌کوشند تا کشاورزان و

زمینه یابی تشکیل ...

تولیدکنندگان را در امر تولید یاری دهند. لذا در این بخش ضمن تعریف اعتبار و وام به معرفی صندوقهای اعتباری روستایی و نمونه‌هایی از آنها در کشورهای دیگر می‌پردازیم.

تعریف اعتبار و وام

اعتبار کلمه‌ای عربی و از نظر اقتصادی و مالی اعتمادی است که بانک به شخص می‌کند تا مقدار معینی از منابع مالی مانند پول را در اختیار او قرار دهد. در تعریفی دیگر، وام یا اعتبار مقدار پول و جنس و یا خدمتی است که شخص برای مدتی (محدود و مشخص و یا نامشخص) در مقابل دریافت بهره یا مقداری اضافه و یا بدون دریافت بهره و مبلغ اضافی (قرض الحسنه) با دریافت وثیقه و یا به اعتبار شخصی در اختیار شخص دیگر قرار می‌دهد (طالب، 1372). در تعریفی دیگر وام عبارت از در اختیار گذاشتن سرمایه و اعتبار به کشاورزان در موقع نیاز و پس گرفتن آن پس از برداشت محصول یا پس از مدت زمان مناسبی است (اسماعیل‌پور، 1379).

آشنایی با انواع صندوق اعتبار روستایی و اهداف آنها

در حال حاضر در کنار بانکها، صندوقهای اعتباری برای حمایت از کشاورزان و دامداران کشور از طریق پرداخت تسهیلات اعتباری مورد نیاز به وجود آمده است. از جمله اهداف این صندوقها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

1. پرداخت اعتبارات به روستاییان بدون اعمال قوانین دست و پا گیر نظام بانکی
2. اشتغالزایی بیشتر و کاهش اشتغال ناقص در مناطق روستایی
3. بهبود بخشیدن به درآمد و کیفیت عمومی زندگی در مناطق روستایی
4. جمع‌آوری و هدایت سرمایه‌های اندک روستاییان و برنامه‌ریزی برای استفاده صحیح از آنها
5. کمک مالی به روستاییان جهت راهاندازی طرحهای کوچک روستایی
6. کوتاه کردن دست سلف‌خران و رباخواران و سایر عوامل اخلاک‌گر از نظام اقتصادی روستا
7. تأمین هزینه‌های جاری و مصرفی روستاییان
8. توجه به رفع نیازهای واقعی و محلی روستاییان
9. بهبود وضع مالی و اقتصادی بهره‌برداران از طریق تشویق آنها به پس‌انداز، صرفه‌جویی و تأمین وجوه مورد نیاز برای پرداخت وام جهت امور تولیدی
10. تأمین بخشی از نیازهای ضروری مالی و اعتباری روستاییان (طرح توجیهی صندوق اعتبارات روستایی در ایران، 1370؛ ایران‌نژاد، 1375).

مزایای صندوق اعتبار روستایی

به طور کلی برای صندوق اعتبار روستایی در مناطق روستایی اهداف و مزایای زیر را می‌توان در نظر گرفت:

1. نبود و یا کمبود منابع اعتباری در مراکز دهستان نه تنها موجب عدم دسترسی بموقع و سریع بهره‌برداران روستایی به منابع اعتباری و وام می‌شود، بلکه در بازپرداخت

زمینه یابی تشکیل ...

وام، روستاییان را با مشکل مواجه می‌نماید. در نتیجه، نزدیکی و تماس مداوم صندوق با دریافت‌کنندگان وام در بازپرداخت موفقیت آمیز آن نقش مهمی دارد.

2. در منابع اعتباری بخش عمده‌ای از کمکها و وامهای اعطایی به شرکتهای کشت و صنعت و واحدهای بزرگ تولیدی و شرکتهای سهامی زراعی اختصاص می‌یابد و لذا سهم واحدهای بهره‌برداري خرد (خانوادگی) ناچیز است، در حالی که هدف صندوق اعتبار روستایی اعطایی وامهای کوتاهمدت و درازمدت انفرادی به روستاییان و بهره‌برداران خرد است.

3. وجود مقررات دست و پا گیر اداری مانع استفاده بموقع از کمکهای مالی و منابع اعتباری می‌شود و روستاییان اجباراً دست تقاضا به سوی منابع اعتباری دیگر مثل مالکان و پیلهوران و رباخواران دراز می‌کنند و شرایط سنگین آنان را می‌پذیرند، در حالی که تأسیس صندوق با تعدیل قوانین دست و پا گیر اداری و دادن وام در زمان مورد نیاز همراه است.

4. نظام اداری صندوق به مراتب آسانتر و تحمل‌پذیرتر از سایر منابع اعتباری است، چرا که صندوق اعتبار روستایی در مراکز دهستان و با همت و تلاش خود روستاییان ایجاد و به دست برگزیدگان خودشان اداره می‌شود و لذا هزینه‌های تشریفاتی زائد ندارد.

5. اعطای وام از طریق منابع اعتباری، با بهره سنگین همراه است. ولی اعطای وام از طریق صندوق با حداقل بهره بانکی میسر می‌باشد.

6. وامهای نظام تأمین اعتبار مستقیم صندوق برای افراد روستایی بدون منبع درآمد ثابت و تضمین شده غالباً اندک است و در این حالت وامگیرندگان به گروههای پنج نفره و هم طراز تقسیم می‌شوند تا کمکهای متقابل راحت صورت گیرد.

7. از آنجا که برای تأمین مالی صندوق، مشارکت روستاییان از طریق خرید سهام لحاظ شده است، قبول ضمانت و پشتیبانی معتمدین محلی (شورای اسلامی، خانه همیار و

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره 50

(...) جهت دریافت وام کفایت می‌کند، در حالی که برای دریافت وام از طریق منابع اعتباری خصوصاً بانک کشاورزی، داشتن ضامن معتبر یا وثیقه قابل قبول از الزامات است.

8. برگزاری کلاسهای آموزشی - ترویجی جهت آشنایی با نظام اعتباری صندوق، چگونگی درخواست وام، راههای قانونی دریافت وام و ... از جمله مزایای صندوق اعتبار روستایی است.

9. صندوق اعتبار روستایی از طریق ساز و کار اعتباری، توانایی ترغیب بهره‌برداران را نسبت به بیمه‌کردن محصولات کشاورزی دارد (طرح توجیهی صندوق اعتبارات روستایی، 1370؛ صیاد، 1379).

نمونه هایی از فعالیت صندوقها و مؤسسات اعتباری در جهان

1. گرامین بانک (بنگلادش)

نخستین تجربه در زمینه اعتبارات خرد حدود 20 سال پیش و با تأسیس گرامین بانک در بنگلادش شکل گرفت. گرامین بانک در سال 1976 میلادی حرکت خود را با هدف بهبود زندگی تنگدستان روستایی از راه دسترس پذیر کردن اعتبارات برای آنها، پس‌انداز، تسهیلات رفاهی و برنامه‌های اجتماعی آغاز کرد. با این همه، بانک یاد شده در مدتی کوتاه رشد چشمگیری کرد، به گونه‌ای که سرمایه و تعداد اعضای آن به ترتیب به 260 میلیون دلار و 2/3 میلیون نفر رسید. بیشتر اعضا را روستاییان و تنگدستان و بیش از 90 درصد آنها را زنان تشکیل می‌دادند. میانگین پرداخت وام توسط گرامین بانک در سال 1997 برابر 170 دلار (معادل 60 درصد درآمد سرانه کشور بنگلادش) برای هر عضو بود و پرداخت 98 درصد اقساط وامها نیز بموقع صورت گرفت. جنبش یاد شده در مدتی کوتاه به دیگر کشورهای آسیایی مانند اندونزی و مالزی و کشورهای امریکای لاتین همچون بولیوی و آرژانتین سرایت کرد و نمونه‌های موفق دیگری نیز تأسیس شد (معظمی، 1380).

2. صندوق رعیت مالزی

صندوق رعیت مالزی در سپتامبر 1954 بر اساس مقررات مصوب 1948 و پیرو یک دوره پیشرفت سریع نهضت اعتبارات تعاونی در این کشور تأسیس شد. این صندوق برای رفع مشکلات پرداخت تسهیلات اعتباری به اعضا و نیز به منظور یافتن منابع مالی برای شرکتهای تعاونی مناطق روستایی و اتحادیه تعاونی به وجود آمد. صندوق رعیت یک صندوق تعاونی است، بنابراین هدف اصلی آن بهبود وضعیت اقتصادی اعضا از طریق مشارکت در فعالیتهای سودآور است.

3. صندوق امانی سری لانکا

این صندوق با کمکهای مالی بانک جهانی در سری لانکا ایجاد شده است. صندوق امانی سری لانکا تأمین مالی مجددی را برای سازمانهای شریک به منظور وام دادن به گروههای بسیج شده اجتماعی در محدوده معیارهای خاص تصریح شده برای وامگیرندگان فرعی ممکن می‌کند.

4. سازمان بین‌المللی فینکا در امریکا

این سازمان را جان هاچ در سال 1984 برای ایجاد صندوق روستا در کشورهای امریکای مرکزی و جنوبی ایجاد کرد. در این صندوق به مسائلی از قبیل حمایت از گروههای محلی برای تأمین بانک روستایی پایدار و دادن آموزشهای لازم به این گروهها برای ایجاد و اداره بانک و حرکت در جهت خودکفایی و مالکیت بانک توسط افراد محلی تأیید و توجه زیادی شده است. هدف عمده فینکا تشویق روشهای خودیاری پایدار با هزینه کم برای بهبود اوضاع اقتصادی زنان فقیر است.

5. شرکت اعتباری و مالی مردم (PCFC) در فیلیپین

در فیلیپین نهادهای مالی خرد متعددی نظیر سازمانهای غیررسمی اعتبار، بانکهای روستایی، بانکهای تعاونی و تعاونیهای اعتبار خرد فعالیت میکنند. این نهادها به تأمین خدمات مالی برای هزاران خانواده کمدرآمد در مناطق روستایی میپردازند. از جمله نهادهای مالی فعال در فیلیپین شرکت اعتباری و مالی مردم است که توسط دولت فیلیپین تأمین مالی میشود و نزدیک به نیم میلیون مشتری دارد که حدود 98 درصد آنها را زنان تشکیل میدهند. شرکت اعتباری و مالی مردم تا سال 2000 میلادی بیش از 26 میلیون دلار وام در اختیار مشتریان خود قرار داده است (حق‌نیا، 1381).

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی است، چراکه به بررسی زمینه‌های موجود جهت تشکیل صندوقهای اعتباری روستایی میپردازد. تحقیق حاضر از نظر سطح تحقیق، از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد. از این جهت توصیفی است که به توصیف ویژگیهای روستاییان و زمینه‌های گرایشی، تولیدی، درآمدزایی، فرهنگی، اجتماعی جهت تشکیل صندوقهای اعتباری محلی می‌پردازد و از این نظر تحلیلی است که به تعمیم روابط بین متغیرهای مستقل و وابسته می‌پردازد. تحقیق حاضر از حیث امکان کنترل متغیرها، به دلیل امکانپذیر نبودن چنین امری از نوع تحقیقات شبه آزمایشی و بر حسب زمان وقوع، از نوع تحقیقات پس‌رویدادی است که به روش علی - ارتباطی صورت می‌پذیرد. این تحقیق همچنین از نوع مطالعات کمی و پیمایشی و از لحاظ روش‌شناسی نوعی زمینه‌یابی است. متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق عبارتند:

الف) مشخصات فردی روستاییان مانند محل سکونت، میزان تحصیلات، جنسیت، وضعیت تأهل، سن، میزان اراضی زراعی و باغی، تعداد افراد خانوار، تعداد فرزندان، تعداد دام، فاصله محل زندگی تا نزدیکترین شهر و بانک کشاورزی، منبع درآمد، میزان درآمد و پس‌انداز ماهانه و سالانه.

زمینه یابی تشکیل ...

ب) گرایش پاسخگویان به صندوقهای اعتباری روستایی
ج) نقاط قوت و ضعف صندوقهای مالی و اعتباری موجود از نظر روستاییان
د) موانع و عوامل مؤثر بر استمرار فعالیت صندوقهای اعتباری محلی از نظر روستاییان
از مهمترین تکنیکهای جمع‌آوری اطلاعات در این مطالعه، پرسشنامه و مصاحبه غیرساختاری با روستاییان و پرسشنامه مهمترین ابزار اندازه‌گیری در این پیمایش و حاوی سئوالات بسته با طیف لیکرت و سئوالات باز و مهمترین روش گردآوری اطلاعات نیز مصاحبه رو در رو بوده است. روش آلفای کرانباخ و بازآزمایی جهت تعیین ضریب پایایی ابزار اندازه‌گیری و روایی صوری¹ برای تعیین روایی این ابزار به کار رفت. ضریب پایایی متغیرهای تحقیق 0/79 تعیین گردید.

جامعه آماری این تحقیق دربرگیرنده کلیه بهره‌برداران زراعی و باغی مناطق هم اقلیم کشاورزی استان تهران (مناطق شرقی) (29668 نفر) شامل شهرستانهای فیروزکوه، دماوند، ری، پاکدشت، اسلامشهر بوده است. برای نمونه‌گیری از جمعیت مورد بررسی از نمونه‌گیری احتمالی و تصادفی ساده استفاده و حجم نمونه با بهره‌گیری از فرمول مورگان برابر 130 نفر تعیین شده است.

در تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS11 تحت Windows و آماره‌های توصیفی مانند فراوانی، فراوانی تجمعی، میانگین، انحراف استاندارد و آماره‌های استنباطی مانند ضرایب همبستگی پیرسون و اسپیرمن، من وایت نی و کروسکال وایس استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

ویژگیهای فردی و حرفه‌ای پاسخگویان

باتوجه به محدوده جغرافیایی این تحقیق، پاسخگویان را روستاییان ساکن در پنج

شهرستان

یاد شده تشکیل دادند. از 115 پاسخگو، 35 نفر (30/4 درصد) در شهرستان فیروزکوه، 41

1. face validity

اقتصاد کشاورزی و توسعه - شماره 50

نفر (35/7 درصد) در شهرستان دماوند، 18 نفر (15/7 درصد) در شهرستان پاکدشت، 15 نفر (13 درصد) در شهرستان ری، 6 نفر (5/2 درصد) در شهرستان اسلامشهر سکونت داشتند. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب فاصله محل سکونت آنها تا نزدیکترین شهر نشان داد که میانگین فاصله روستا تا شهر 21 کیلومتر بوده است. برای مشخص کردن میزان دسترسی پاسخگویان به بانک کشاورزی (به عنوان مهمترین مؤسسه مالی و اعتباری در دسترس روستاییان که جهت دریافت وامهای مالی و اعتباری بدان مراجعه می‌کنند) به تعیین فاصله محل سکونت آنها تا نزدیکترین شعبه این بانک پرداخته شد. یافته‌ها نشان داد که میانگین فاصله روستایی محل سکونت پاسخگویان تا نزدیکترین شعبه بانک کشاورزی حدود 19 کیلومتر است.

توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنسیت آنها نشان داد که از 115 پاسخگو، 85 نفر (73/9 درصد) را مردان و 30 نفر (26/1 درصد) را زنان تشکیل می‌دادند. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت تأهل نیز نشان داد که از 115 پاسخگو، 96 نفر (83/5 درصد) متأهل و 19 نفر (16/5 درصد) مجرد بودند. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تعداد اعضای خانوار آنها نشان داد میانگین تعداد اعضای خانوار کل پاسخگویان 5 نفر است؛ یعنی اندازه خانوار اکثریت پاسخگویان در حد متوسط می‌باشد، گرچه تعدادی از پاسخگویان دارای خانوار 13 نفره و برخی نیز به صورت مجرد زندگی می‌کردند.

توزیع فراوانی میزان تحصیلات پاسخگویان نشان داد که افزون بر نیمی از 112 پاسخگو دارای تحصیلات سیکل و کمتر از آن بودند، به طوری که 43 نفر (38/4 درصد) دارای تحصیلات در حد سیکل، 27 نفر (24/1 درصد) در حد خواندن و نوشتن و 8 نفر (7/1 درصد) بی‌سواد بودند. 23 نفر (20/6 درصد) نیز دارای مدرک تحصیلی دیپلم و 11 نفر (9/8 درصد) دارای مدرک

تحصیلی

212

زمینه یابی تشکیل ...

فوق دیپلم و بالاتر بودند. بنابراین می‌توان گفت سطح تحصیلات بیشتر پاسخگویان نسبتاً پایین است. میانگین سنی پاسخگویان نیز 40 سال بوده است.

منابع و میزان درآمد

یکی از هدفهای اصلی تشکیل صندوقهای مالی و اعتباری ایجاد زمینهای درآمدزایی و تولیدی از طریق وامهای پرداختی است. لذا در این تحقیق برای بررسی زمینهای تولیدی و درآمدزایی روستاییان، به تعیین منابع درآمد روستاییان یا خانوادهشان پرداختیم. 54/8 درصد از پاسخگویان دامداری، 60 درصد زراعت، 22/6 درصد باغداری، 6/1 درصد صنایع دستی، 12/2 درصد فرآوردههای دامی، 10/4 درصد کارگری و 5/2 درصد تجارت را مهمترین منابع درآمد خود یا خانواده خویش برای امرار معاش ذکر کردند. این امر نشاندهنده وجود زمینهای تولیدی مختلف کشاورزی از جمله زراعت، دامداری و باغبانی و دیگر زمینهای درآمدزایی در مناطق مورد بررسی است. توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب میزان درآمد ماهانه و سالانه نشان داد که این دو میانگین درآمد به ترتیب 177906 و 2388513 تومان است.

میزان رفع نیازهای زندگی با درآمد موجود

توزیع فراوانی نظرات پاسخگویان در خصوص این سؤال که درآمد فعلی تا چه حد نیازهای زندگی شما یا خانواده شما را مرتفع می‌کند نشان داد که حدود نیمی از 112 پاسخگو (54/5 درصد)، این میزان را در حد خیلی کم تا کم می‌دانند، به طوری که 30 نفر (26/8 درصد) آن را در حد خیلی کم و 31 نفر (27/7 درصد) آن را در حد کم ذکر کردند. این در حالی است که 47 نفر (42 درصد) درآمد موجود را در رفع نیازهای زندگی را در حد متوسط مکفی می‌دانند و تنها 4 نفر (3/6 درصد) آن را در حد زیاد تا خیلی زیاد ارزیابی کردند که این خود نشاندهنده نارضایتی نسبی پاسخگویان از میزان درآمد خویش است.

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره 50

میزان پس‌انداز ماهانه و سالانه

بیشتر پاسخگویان به این سؤال که آیا شما مبلغی از درآمد خود را پس‌انداز می‌کنید؟ پاسخ منفی دادند به طوری که از 115 پاسخگو، 87 نفر (75/7 درصد) بیان داشتند که درآمد آنها در حدی نیست که قادر به پس‌انداز باشند و تنها 28 نفر (24/3 درصد) اظهار داشتند که مبلغی از درآمد خویش را پس‌انداز می‌کنند. میانگین پس‌انداز ماهانه و سالانه پاسخگویان به ترتیب 11365 تومان و 160 هزار تومان اعلام شد. یافته‌ها نشان داد که حدود نیمی از پاسخگویان کمتر از 300 هزار تومان پس‌انداز سالانه داشته و حداکثر پس‌انداز سالانه آنها 6 میلیون تومان بوده است.

نحوه استفاده از پس‌انداز خود یا خانواده

تحلیل محتوای پاسخهای پاسخگویان در پاسخ به این سؤال که با پس‌انداز خود یا خانواده خود چکار می‌کنید؟ نشان داد که از 41 پاسخ، 18 مورد (43/9 درصد) امور مختلف زندگی مانند ازدواج فرزندان، سفرهای زیارتی، خرید وسایل مورد نیاز زندگی و امور پیش‌بینی نشده و حوادث ناگوار؛ 13 پاسخ (31/7 درصد) سرمایه‌گذاری در فعالیتهای تولیدی کشاورزی از جمله زراعت، دامداری، باغداری و صنایع دستی از طریق خرید ادوات مختلف کشاورزی، دام، زمین و غیره؛ 7 پاسخ (17/1 درصد) خرید زمین، مسکن یا خودرو؛ 2 پاسخ (4/9 درصد) پس‌انداز در بانک یا پرداخت اقساط وامهای دریافتی؛ یک پاسخ (2/4 درصد) کارهای خیریه را راههای هزینه‌کرد پس‌انداز ذکر کرده‌اند.

محل تهیه پول در صورت نیاز به آن

تحلیل محتوای پاسخهای پاسخگویان در پاسخ به این سؤال که در صورت نیاز به پول معمولاً به کجا مراجعه می‌کنند؟ نشان داد که از 114 پاسخ، 75 مورد (65/8 درصد) بانکهای مختلف و عمدتاً بانک کشاورزی را مهمترین مکان ذکر کردند و پس از آن، اقوام و

زمینه یابی تشکیل ...

آشنایان و فرزندان با 30 پاسخ (26/3 درصد) و صندوقهای قرض الحسنه با 5 مورد (4/4 درصد) و دلالان و بارفروشان و نیز صندوقهای خانوادگی و فامیلی با 2 پاسخ (1/7 درصد) مهمترین مراجع تهیه پول ذکر شدند.

نوع مؤسسه مالی و اعتباری پرداخت کننده وام در پنج سال اخیر

توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب نوع مؤسسه مالی و اعتباری‌ای که در پنج سال اخیر از آن وام دریافت کرده‌اند نشان داد که 24/3 درصد از پاسخگویان از صندوقهای قرض الحسنه، 20 درصد از شرکتهای تعاونی، 11/4 درصد از صندوقهای مالی و اعتباری فامیلی، 7/1 درصد از صندوقهای مالی و اعتباری محلی و 2/9 درصد از سلف‌خرها وام دریافت کرده‌اند، در حالی که حدود نیمی از آنها (52/2 درصد) در پنج سال اخیر از سایر مؤسسات مالی و اعتباری و به طور عمده از بانکها وام دریافت کرده‌اند که این خود نشاندهنده ضرورت دریافت وام برای اکثریت پاسخگویان است که بیش از نیمی از آنها در پنج سال اخیر نسبت به دریافت وام اقدام کرده‌اند. لذا زمینه تشکیل و گسترش صندوقهای مالی و اعتباری محلی بیش از پیش نمایان می‌شود.

نقاط قوت و ضعف مؤسسات مالی و اعتباری موجود

تشکیل صندوقهای مالی و اعتباری محلی نیازمند شناخت نقاط قوت و ضعف مؤسسات مالی و اعتباری موجود و فعال است تا از این طریق، نسبت به رفع این نقیصه‌ها و تقویت نقاط قوت در مؤسسات مالی و اعتباری تازه تأسیس اقدام شود. لذا در این تحقیق مؤسسات مالی و اعتباری موجود از جهات زیر بررسی شدند.

میزان حق عضویت پرداختی توسط اعضا: توزیع فراوانی نظرات پاسخگویان در این خصوص نشان داد که از 35 پاسخگو، 23 نفر (65/7 درصد) این میزان را در حد

اقتصادکشاوری و توسعه - شماره 50

متوسط، 8 نفر (22/9 درصد) در حد کم تا خیلی کم و تنها 4 نفر (11/4 درصد) در حد زیاد ارزیابی کردند.

میزان وام دریافتی توسط اعضا: یافته‌ها نشان داد که از 33 پاسخگو، 15 نفر (45/5 درصد) میزان وام دریافتی توسط اعضا را در حد تقریباً مکفی، 12 نفر (36/4 درصد) در حد غیر مکفی و تنها 6 نفر (18/2 درصد) در حد مکفی ارزیابی کردند که این نشان‌دهنده تمایل پاسخگویان نسبت به افزایش سقف میزان وام است.

نحوه بازپرداخت وام از نظر زمانبندی و میزان اقساط: توزیع فراوانی نظر پاسخگویان در این خصوص نشان داد که بیش از نیمی از 37 پاسخگو، (56/8 درصد) نحوه بازپرداخت وام را تا حدی مناسب، 14 نفر (37/8 درصد) در حد مناسب تا بسیار مناسب و تنها 2 نفر (5/4 درصد) در حد نامناسب دانستند که این مبین رضایت نسبی پاسخگویان از نحوه زمانبندی و میزان اقساط بازپرداخت وامها است.

نرخ کارمزد، سود یا بهره وام پرداختی: از 38 پاسخگو، 17 نفر (44/7 درصد) میزان کارمزد، سود یا بهره دریافتی را در حد متوسط، 14 نفر (36/8 درصد) در حد خیلی زیاد و تنها 7 نفر (18/5 درصد) در حد خیلی کم تا کم ارزیابی کردند. این موضوع لزوم بازنگری در نرخ کارمزد، سود یا بهره دریافتی را نشان می‌دهد.

وثیقه دریافتی یا ضامن: مؤسسات عموماً در ازای وام پرداختی به مشتریان، نسبت به دریافت وثیقه یا ضامن به اشکال مختلفی مانند چک، سفته، سند مالکیت و ضامن معتبر اقدام می‌کنند که میزان سهولت تهیه و ارائه آن به مؤسسه، موجبات رضایت یا نارضایتی مشتریان را فراهم می‌کند. در این باره توزیع فراوانی نظر پاسخگویان نشان داد که از 40 پاسخگو، 15 نفر (38/5 درصد) وثیقه دریافتی یا ضامن توسط مؤسسات مالی و اعتباری موجود را تا حدی مناسب، 20 نفر (50 درصد) در حدی مناسب تا بسیار مناسب و تنها 8 نفر (20 درصد) در حد بسیار نامناسب تا نامناسب ارزیابی کردند که این نشان‌دهنده رضایت نسبی پاسخگویان از وثیقه دریافتی یا ضامن توسط مؤسسات مالی و اعتباری موجود است.

زمینه یابی تشکیل ...

تشریفات و مراحل اداری دریافت وام: دریافت وام از هر مؤسسه مالی و اعتباری دارای فرایند و مرحله‌ای است که از درخواست برای وام آغاز می‌شود و تا دریافت آن طول می‌کشد. لذا بررسی نظر پاسخگویان در خصوص این فاصله زمانی نشان داد که از 39 پاسخگو، 15 نفر (38/5 درصد) این تشریفات و مراحل را تا حدی طولانی، 14 نفر (35/9 درصد) کوتاه تا بسیار کوتاه و 10 نفر (35/7 درصد) طولانی تا بسیار طولانی دانستند. این موضوع نشان می‌دهد حدود یک سوم پاسخگویان از تشریفات و مراحل اداری دریافت وام رضایت داشتند و آن را کوتاه و مابقی طولانی ارزیابی و از آن ابراز نارضایتی نسبی کردند.

نحوه توزیع و اختصاص عادلانه وامها به اعضا: نحوه توزیع وامها بین اعضا از جمله عواملی است که موجبات رضایت یا نارضایتی مشتریان را فراهم می‌آورد، به طوری که هر قدر نحوه توزیع و اختصاص وامها بین اعضا عادلانه‌تر باشد، رضایت بیشتر مشتریان فراهم می‌شود. از 38 پاسخگو، 14 نفر (36/8 درصد) نحوه توزیع وامها را تا حدی عادلانه، 17 نفر (44/7 درصد) عادلانه و 7 نفر (18/4 درصد) ناعادلانه تا بسیار ناعادلانه ارزیابی کردند که این موضوع نشان می‌دهد بیشتر پاسخگویان نحوه توزیع و اختصاص وامها بین اعضا را عادلانه دانستند و از آن رضایت نسبی داشتند.

تعداد وام پرداختی به اعضا در سال: توزیع فراوانی نظر پاسخگویان در این خصوص نشان داد که از 38 پاسخگو، 13 نفر (34/2 درصد) این تعداد را تا حدی مناسب، 16 نفر (43/1 درصد) در حد مناسب تا بسیار مناسب و مابقی (23/7 درصد) در حد نامناسب تا بسیار نامناسب ارزیابی کردند. بدین ترتیب رضایت نسبی افراد از تعداد وامهای اعطایی به آنها توسط مؤسسات مالی و اعتباری موجود نمایان می‌شود.

نحوه نظارت و مدیریت بر مؤسسات مالی و اعتباری: نحوه مدیریت و نظارت بر مؤسسات مالی و اعتباری از ارکان اساسی هر مؤسسه‌ای است که رضایت یا نارضایتی مشتریان از مؤسسه رابه دنبال دارد. از 38 پاسخگو، 19 نفر (50 درصد) نحوه مدیریت و نظارت بر

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره 50

مؤسسات مالي و اعتباري رادر حد مناسب تا بسيار مناسب، 14 نفر (36/8 درصد) در حدي مناسب و مابقي (13/1 درصد) در حد نامناسب تا بسيار نامناسب ارزيابي کردند. اين موضوع توجه بيشتر به اصلاح و تقويت نظارت و مديريت بر مؤسسات مالي و اعتباري را مي‌طلبد.

گرايش روستاييان به صندوقهاي مالي و اعتباري

براي سنجش ميزان گرايش پاسخگويان به صندوقهاي مالي و اعتباري از 6 سوال گرايش سنجي استفاده شد تا گرايش روستاييان از طريق سنجش نظرات آنها نسبت به پس‌انداز، ضرورت تشكيل صندوق اعتبارات روستايي، تأثير وامهاي دريافتي از صندوقهاي اعتباري روستايي در رونق فعاليتهاي توليدي، تمايل اطرافيان و دوستان و اعضاي خانواده روستاييان به مشاركت و عضويت در صندوقهاي اعتباري روستايي، رفع مشكلات مالي آنها با دريافت وام از صندوقهاي اعتباري روستايي و تشويق اعضاي خانواده به عضويت در اين صندوقها مشخص شود.

ميزان اهميت پس‌انداز براي خانواده پاسخگويان: توزيع فراواني نظر پاسخگويان در اين خصوص نشان داد که از 108 پاسخگو، 45 نفر (41/7 درصد) اين ميزان را در حد خيلي زياد و در مجموع 65/9 درصد در حد زياد تا خيلي زياد برآورد کردند. اين در حالي بود که 29 نفر (26/9 درصد) از پاسخگويان ميزان اهميت پس‌انداز براي خانواده خود را در حد متوسط و تنها 8 نفر (7/4 درصد) در حد خيلي کم تا کم دانستند که اين نشان از اهميت پس‌انداز براي خانواده پاسخگويان دارد.

ضرورت تشكيل صندوق اعتبارات روستايي: توزيع فراواني نظر پاسخگويان در اين خصوص نشان داد که از 108 پاسخگو، 57 نفر (52/8 درصد) اين ضرورت را در حد

زمینه یابی تشکیل ...

خیلی زیاد، 39 نفر (36/1 درصد) آن را در حد زیاد و 11 نفر (10/2 درصد) در حد متوسط و یک نفر (0/9 درصد) در حد خیلی کم ارزیابی کردند.

ضرورت وامهای دریافتی در رونق فعالیتهای تولیدی: توزیع فراوانی نظرسنجگویان در این باره نشان داد که از 107 پاسخگو، 45 نفر (42/1 درصد) این ضرورت را در حد خیلی زیاد، 48 نفر

(44/9 درصد) در حد زیاد و 8 نفر (7/5 درصد) در حد متوسط و تنها 6 نفر (5/6 درصد) در حد کم تا خیلی کم ارزیابی کردند که این مبین توجه ویژه پاسخگویان به این وامها و تأثیر قابل توجه آن در رونق فعالیتهای تولیدی است.

میزان تمایل اطرافیان و دوستان و اعضای خانواده پاسخگویان به عضویت و مشارکت در صندوقهای اعتباری روستایی: از 106 پاسخگو، 82 نفر (77/4 درصد) این تمایل را در حد زیاد تا خیلی زیاد، 17 نفر (16 درصد) در حد متوسط و تنها 7 نفر (19/8 درصد) در حد کم تا بسیار کم ارزیابی کردند. این موضوع نشان می‌دهد اطرافیان، دوستان و اعضای خانواده پاسخگویان به مشارکت و عضویت در صندوقهای اعتباری روستایی تمایل نسبتاً بالایی دارند.

میزان رفع مشکلات مالی با دریافت وامها از صندوقهای اعتباری روستایی: توزیع فراوانی نظرسنجگویان در باره میزان تأثیر وامهای دریافتی از صندوقهای اعتباری روستایی در رفع مشکلات مالی آنها نشان داد که از 100 پاسخگو، 29 نفر (29 درصد) این میزان را در حد خیلی زیاد، 34 نفر (34 درصد) در حد زیاد و در مجموع 63 درصد در حد زیاد تا خیلی زیاد و 27 نفر (27 درصد) نیز در حد متوسط ارزیابی کردند، در حالی که تنها 10 نفر (10 درصد) از پاسخگویان این میزان را در حد کم تا خیلی کم دانستند. این موضوع

اقتصاد کشاورزی و توسعه - شماره 50

نشاندهنده اعتقاد پاسخگویان به تأثیر چنین وامهایی در رفع مشکلات مالی آنهاست و این مسئله گرایش آنان را به تشکیل چنین صندوقهایی نشان می‌دهد.

میزان تشویق اعضای خانواده به عضویت در صندوقهای اعتباری روستایی توسط پاسخگویان: توزیع فراوانی نظر پاسخگویان در این خصوص نشان داد که از 102 پاسخگو، 44 نفر (43/1 درصد) در حد خیلی زیاد، 38 نفر (37/3 درصد) در حد زیاد، 12 نفر (11/8 درصد) در حد متوسط و 8 نفر (7/9 درصد) در حد کم تا خیلی کم اعضای خانواده خود را به عضویت در این صندوقها تشویق می‌کردند که این مبین توجه آنها به اهمیت این صندوقهاست.

قدرت پرداخت حق عضویت ماهانه در صورت تشکیل صندوق اعتباری روستایی

لازمه تشکیل هر صندوق اعتباری، پرداخت حق عضویت ماهانه توسط اعضاست. در این باره از 92 پاسخگو، 47 نفر (51/1 درصد) یعنی حدود نیمی از پاسخگویان کمتر از 5 هزار تومان، 23 نفر (25 درصد) بین 6 تا 10 هزار تومان و مابقی پاسخگویان (23/9 درصد) توانایی پرداخت بیش از 10 هزار تومان حق عضویت در ماه را داشتند.

میزان نیاز سالانه به وام

توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب میزان نیاز سالانه به وام نشان داد که به طور متوسط حدود 5 میلیون تومان وام در سال نیاز پاسخگویان را برآورده ساخته است. یافته‌ها نشان داد که از 100 پاسخگو، 35 نفر (35 درصد) به کمتر از 1 میلیون تومان، 24 نفر (24 درصد) بین 1 میلیون تومان تا 2 میلیون تومان، 9 نفر (9 درصد) بین 2 تا 3 میلیون تومان، 4 نفر (4 درصد) بین 3 تا 4 میلیون تومان، 10 نفر (10 درصد) بین 4 تا 5 میلیون تومان و 18 نفر (18 درصد) به بیش از 5 میلیون تومان وام در سال نیاز داشته‌اند.

زمینه یابی تشکيل ...

میانگین نیاز سالانه پاسخگویان 5/231/000 تومان و حداقل آن 100 هزار تومان و حداکثر آن 50 میلیون تومان تعیین شد.

توانایی بازپرداخت وام دریافتی

توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب میزان توانایی بازپرداخت ماهانه وام دریافتی نشان داد که از 97 پاسخگو، 27 نفر (27/8 درصد) می‌توانند ماهانه کمتر از 10 هزار تومان، 16 نفر (16/5 درصد) بین 10 تا 20 هزار تومان، 7 نفر (7/2 درصد) بین 20 تا 30 هزار تومان، 14 نفر (14/4 درصد) بین 30 تا 40 هزار تومان و 33 نفر بیشتر از 40 هزار تومان بازپرداخت وام داشته باشند. کل پاسخگویان نیز به طور متوسط حدود 140 هزار تومان در ماه توان بازپرداخت وام دارند و حداقل این توان 500 تومان و حداکثر آن 2 میلیون تومان تعیین شد.

نرخ بهره یا سود مناسب در بازپرداخت وام

توزیع فراوانی نظر پاسخگویان در خصوص نرخ بهره یا سود مناسب در بازپرداخت وام نشان داد که از 87 پاسخگو، 33 نفر (37/9 درصد) کمتر از 3 درصد، 36 نفر (41/4 درصد) 4 تا 6 درصد، 6 نفر (6/9 درصد) 7 تا 9 درصد، 12 نفر (13/8 درصد) بیشتر از 9 درصد بهره یا سود را در بازپرداخت وام مناسب دانستند. همچنین به طور متوسط کل پاسخگویان نرخ بهره یا سود را 4/8 درصد مناسب دانستند و حداقل این نرخ 1 درصد و حداکثر آن 20 درصد تعیین شد.

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره 50

نوع وثیقه یا ضمانت در ازای وام پرداختی

مناسبترین نوع وثیقه یا ضمانت در ازای وام پرداختی از نظر 39/3 درصد از پاسخگویان
پاسخگویان سفته،
31/8 درصد ضامن، 21/5 درصد سند مالکیت و 15 درصد چک بوده است.

نحوه اعطای وام

توزیع فراوانی نظر پاسخگویان در خصوص نحوه اعطای وام به صورت فردی یا گروهی نشان داد که از 109 پاسخگو، 96 نفر (88/1 درصد) اعطای وام را به صورت فردی و 13 نفر (11/9 درصد) به صورت گروهی ترجیح دادند.

تمایل به تقبل مسئولیت در صندوق اعتباری روستایی

در این باره توزیع فراوانی پاسخگویان نشان داد که 54/6 درصد از آنها مایل به عضویت در این صندوقها، 11/1 درصد مایل به مشارکت به عنوان هیئت مدیره و 3/7 درصد مایل به مشارکت به عنوان بازرس و 6/5 درصد مایل به تقبل مسئولیت مدیرعاملی در صندوق اعتباری روستایی بودند، درحالی که 25 درصد از پاسخگویان هیچ تمایلی نسبت به تقبل مسئولیت در این صندوقها نداشته‌اند.

موارد مصرف وام دریافتی

در این باره از 124 پاسخگو، 106 نفر (85/5 درصد) توسعه فعالیت‌های تولیدی در زمینه‌های مختلف همچون زراعت، دامداری و باغبانی؛ 10 نفر (8/1 درصد) توسعه صنایع مختلف دستی و ایجاد کارگاه‌های تولیدی؛ 4 نفر (3/2 درصد) توسعه آبیاری

زمینه یابی تشکیل ...

قطره‌ای و مرمت قناتها و چاهها؛ 3 نفر (2/4 درصد) انجام دادن فعالیت‌های مختلف تجاری کوچک و بزرگ و یک نفر (0/8 درصد) احداث ساختمان را ذکر کردند.

نحوه بازپرداخت وام

توزیع فراوانی نظر پاسخگویان در باره نحوه بازپرداخت وام نشان داد که 39/3 درصد از آنها ترجیح دادند پرداخت اقساط وام به صورت ماهانه و یا فصلی باشد و 23 درصد مایل به بازپرداخت وام به صورت یکجا بودند.

موانع و عوامل مؤثر بر استمرار فعالیت صندوق‌های اعتباری محلی

در این باره توزیع فراوانی نظر پاسخگویان نشان داد که 84/4 درصد از آنها کمک مالی دولت در تشکیل صندوق اعتباری را در حد زیاد تا خیلی زیاد و یکی از مؤثرترین عوامل در استمرار فعالیت این صندوق‌ها می‌دانند و پس از آن، نحوه مدیریت صندوق قرار دارد، به طوری که 84/9 درصد از پاسخگویان آن را در حد زیاد تا خیلی زیاد مؤثر می‌دانند. یافته‌ها نشان داد که اعتماد اعضا به مسئولان صندوق یکی دیگر از عوامل مؤثر از سوی پاسخگویان بیان شد، به طوری که 84/4 درصد از پاسخگویان آن را در حد زیاد تا خیلی زیاد در استمرار فعالیت صندوق‌های اعتباری محلی مؤثر دانستند. موارد دیگری مانند بازپرداخت بموقع وام‌های دریافتی توسط اعضا (میانگین 4/22)، نحوه پرداخت وام با رعایت عدالت به اعضای صندوق (میانگین 4/21)، اعتماد اعضا به یکدیگر (میانگین 4/20)، ارائه آموزش‌های لازم به اعضا قبل از دریافت وام در خصوص فعالیت‌های درآمدزای (میانگین 4/04) و نحوه مصرف وام‌های دریافتی در فعالیت‌های تولیدی (میانگین 3/98) از دیگر عوامل مؤثر بر استمرار فعالیت صندوق‌های اعتباری روستایی از سوی پاسخگویان ذکر شد. این درحالی است که عواملی مانند دریافت ضامن و یا وثیقه

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره 50

معتبر (میانگین 3/60) و نرخ کارمزد، سود یا بهره (میانگین 2/45) از موانع استمرار این فعالیت ذکر شد (جدول 1).

Archive of SID

زمينه يابي تشكيل ...

جدول 1

Archive of SID

تحلیل اطلاعات

بین گرایش پاسخگویان به صندوقهای اعتباری روستایی برحسب شهرستان محل سکونت در سطح 0/05 تفاوت معنیداری وجود دارد. بدین معنا که با احتمال بیش از 95% روستاییان شهرستانهای اسلامشهر و دماوند و فیروزکوه و ری گرایش بیشتری به صندوقهای اعتباری نسبت به روستاییان شهرستان پاکدشت دارند و روستاییان این شهرستان دارای کمترین گرایش به صندوقهای اعتباری روستایی اند.

مقایسه میانگین رتبه‌های گرایش روستاییان به صندوق اعتباری روستایی برحسب وضعیت تأهل تفاوت معنیداری نداشت؛ بدین مفهوم که وضعیت تأهل تأثیری در گرایش به صندوق اعتباری روستایی نخواهد داشت.

مقایسه میانگین رتبه‌های گرایش روستاییان به صندوق اعتبارات روستایی برحسب جنسیت تفاوت معنیداری نداشت؛ بدین معنی که بین مردان و زنان روستایی در گرایش به صندوق اعتبارات روستایی تفاوت معنیداری وجود ندارد.

مقایسه میانگین رتبه‌های گرایش روستاییان به صندوق اعتباری روستایی برحسب منابع مختلف درآمدی از جمله دامداری، زراعت و باغبانی تفاوت معنیداری را نشان نداد؛ بدین مفهوم که منبع درآمد روستاییان تأثیری در گرایش آنها به صندوق اعتباری روستایی ندارد.

رابطه بین متغیرهای مستقل و گرایش روستاییان به صندوق اعتباری روستایی نشان داد که بین فاصله روستای محل سکونت روستاییان تا شهر و متغیر وابسته رابطه مثبت و معنیداری وجود دارد؛ بدین مفهوم که با احتمال بیش از 99 درصد، هر قدر فاصله روستای محل سکونت پاسخگویان تا شهر بیشتر باشد، دسترسی آنها به منابع مالی و اعتباری مستقر در شهر کمتر و در نتیجه، تمایل آنها به صندوقهای اعتباری محلی و روستایی نیز بیشتر می‌شود. همچنین بین فاصله روستای محل سکونت روستاییان تا نزدیکترین شعبه بانک کشاورزی (به عنوان مهمترین منبع مالی و اعتباری در دسترس روستاییان) و گرایش آنها

زمینه یابی تشکیل ...

به صندوقهای اعتباری روستایی نیز رابطه منفی و معنیداری وجود دارد؛ یعنی با احتمال بیش از 95%، هر قدر فاصله روستای محل سکونت روستاییان تا نزدیکترین شعبه بانک کشاورزی بیشتر باشد، گرایش آنها به صندوق اعتباری روستایی کمتر خواهد بود که این ممکن است نشأت گرفته از عدم شناخت روستاییان از مزایای وام و وامگیری به دلیل عدم دسترسی به چنین مراکزی باشد. داده‌ها نشان داد که بین میزان درآمد سالانه پاسخگویان و گرایش آنها به صندوق اعتباری روستایی نیز رابطه مثبت و معنیداری وجود دارد؛ بدین مفهوم که با احتمال بیش از 99%، هر قدر میزان درآمد سالانه روستاییان بیشتر باشد، گرایش آنها به صندوق اعتباری روستایی نیز کمتر خواهد بود. در واقع هر قدر درآمد سالانه روستاییان بیشتر باشد، آنان دریافت وام را کمتر ضروری می‌دانند و گرایش کمتری به صندوق اعتباری روستایی پیدا می‌کنند (جدول 3).

جدول 3. همبستگی بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته گرایش روستاییان به صندوق

اعتباری روستایی					
نتیجه آزمون	سطح معنیداری	r	نوع آزمون	جنس داده	متغیر مستقل
++	0/007	0/28	پیرسون	فاصله‌ای	فاصله روستای محل سکونت تا شهر
+	0/02	-0/23	پیرسون	فاصله‌ای	فاصله روستای محل سکونت تا نزدیکترین شعبه بانک کشاورزی
-	0/31	0/11	پیرسون	فاصله‌ای	تعداد اعضای خانوار
-	0/26	0/12	پیرسون	فاصله‌ای	تعداد فرزندان
-	0/07	0/19	پیرسون	فاصله‌ای	سن
-	0/12	-0/18	پیرسون	فاصله‌ای	میزان درآمد ماهانه
+	0/01	-0/32	پیرسون	فاصله‌ای	میزان درآمد سالانه
-	0/06	-0/21	پیرسون	فاصله‌ای	میزان پس‌انداز ماهانه
-	0/94	0/008	پیرسون	فاصله‌ای	میزان پس‌انداز سالانه

اقتصادکشاورزی و توسعه - شماره 50

میزان تحصیلات	رتبه‌ای	اسپیرمن	-0/10	0/35	-
میزان رفع نیازهای زندگی از طریق درآمد موجود	رتبه‌ای	اسپیرمن	-0/09	0/35	-

مأخذ: یافته‌های تحقیق ++: معنیداری در سطح 0/01 +: معنیداری در سطح 0/05 -: عدم معنیداری رابطه

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

- استقرار صندوق اعتباری روستایی مستلزم وجود بسترهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در بین مولدان جوامع روستایی است. وجود زمینه‌های درآمدزایی و تولید، وجود نظر مثبت و اعتماد به مؤسسات مالی و اعتباری، منابع مالی لازم جهت تشکیل این صندوقها، زمینه‌های سرمایه‌گذاری مولد از طریق وام‌های دریافتی از این مؤسسات، اعتماد روستاییان به عضویت و مشارکت فعال در مؤسسات مالی و اعتباری روستایی از جمله ملزومات راه‌اندازی صندوقهای مالی و اعتباری است. در روستاهای مورد مطالعه این تحقیق به علت درآمدزا بودن دامداری، این فعالیت مهم‌ترین زمینه برای سرمایه‌گذاری از طریق وام‌های دریافتی تشخیص داده شد. در این باره پس از دامداری، فعالیتهای زراعی و باغی قرار دارند.

پاسخگویان از مکفی بودن درآمد خود اظهار نارضایتی کردند و میزان پس‌انداز خود را بسیار کم دانستند، ولی این خود گرایش افراد را برای راه‌اندازی مؤسسات تأمین مالی افزایش داد. البته این تهدید برای این مؤسسات وجود دارد که روستاییان وام‌های دریافتی را صرف امور غیر تولیدی کنند و در بازپرداخت وامها دچار مشکل شوند. به هر حال دریافت ضمانت و وثیقه‌های معتبر ریسک چنین مشکلی را برای این صندوقها می‌کاهد. وجود دیگر مؤسسات مالی و اعتباری مانند صندوقهای قرض‌الحسنه و بانکها خود موجب افزایش گرایش روستاییان به صندوقهای مالی و اعتباری روستایی می‌شود و ضرورت وجودی چنین صندوقهایی را به اثبات می‌رساند.

زمینه یابی تشکیل ...

- بررسی نقاط قوت و ضعف مؤسسات مالی و اعتباری موجود و استفاده از تجارب آنها رهنمودی خواهد بود برای راه اندازی مؤسسات دیگر. از نظر روستاییان مؤسسات مالی و اعتباری موجود در منطقه از نظر میزان حق عضویت، میزان وام اعطایی در سال، نحوه بازپرداخت وام، تعداد وام پرداختی به اعضا و نحوه مدیریت و نظارت بر مؤسسات مالی و اعتباری به خوبی عمل کرده اند. این موضوع نشان دهنده نقطه قوت مؤسسات مالی و اعتباری موجود در منطقه است، گرچه روستاییان از تشریفات و مراحل اداری دریافت وام، وثیقه دریافتی یا ضامن، نرخ کارمزد و سود یا بهره دریافتی گلهمند بودند و از آن به عنوان نقاط ضعف این مؤسسات یاد کردند.

- در استمرار یا توقف فعالیت صندوقهای مالی و اعتباری عواملی دخیلند که باید در راه اندازی چنین مؤسساتی به دقت مورد توجه قرار گیرند تا موجبات استمرار فعالیت پایدار این مؤسسات پس از تشکیل فراهم شود. کمک مالی دولت در ابتدای تشکیل مؤسسات مالی نوپا نقش مهمی در ادامه فعالیت آن دارد. نحوه مدیریت صندوق، که در جذب سرمایه اولیه مؤثر است، و توزیع عادلانه و مناسب وامها بین اعضا موجبات رضایتمندی آنها را فراهم ساخته و در عین حال تضمینی برای بازپرداخت وام با سود مناسب مهیا کرده است. اعتماد اعضا به مسئولان و نیز اعتماد اعضا به یکدیگر از دیگر ارکان اساسی یک صندوق اعتباری موفق است. بازپرداخت بموقع وامهای دریافتی، که امکان اعطای وام به دیگر اعضا را فراهم میسازد، و ارائه آموزشهای لازم به اعضا قبل از اعطای وام، صرف کردن وامها در امور تولیدی از دیگر عوامل مؤثر بر استمرار فعالیت صندوقهای اعتباری روستایی خواهد بود.

- با توجه به نوع فعالیتهای تولیدی متداول در منطقه و منابع درآمدی روستاییان، اعطای وامهای فردی تا سقف 5 میلیون تومان به اعضا با نرخ بهره کمتر از 6 درصد و دریافت وثیقههایی مانند سفته و ضامن، با قسطبندی ماهانه و یا فصلی میتواند موجبات

رضایت روستاییان از صندوقهای اعتباری روستایی را افزایش دهد و گرایش و علاقه آنان را به عضویت و مشارکت فعال در چنین صندوقهایی ممکن سازد.

پیشنهادها

1. راه اندازی صندوقهای اعتباری روستایی با توجه به اشتراکات قومی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی روستاییان
2. توجه به توانمندیها و نیازهای مالی روستاییان در راه اندازی صندوقهای اعتباری روستایی
3. توجه به ترجیحات روستاییان در تشکیل صندوقهای اعتباری روستایی کارآمد در جهت افزایش رضایتمندی آنان (در زمینه وثیقه و پرداخت حق عضویت)
4. توجه ویژه به نحوه مدیریت اثربخش صندوقهای اعتباری روستایی
5. توجه به سازوکارهای جلب و افزایش اعتماد اعضا به یکدیگر و به مسئولان صندوقهای اعتباری روستایی
6. توجه به زمینههای سرمایه گذاری پربازده از طریق وامهای دریافتی جهت تضمین توانایی بازپرداخت وامها از سوی اعضای صندوقهای اعتباری روستایی
7. تقویت مؤسسات مالی و اعتباری موفق و بهره گیری از تجارب آنها
8. اولویت بندی مناطق روستایی برای تشکیل صندوق اعتباری روستایی بر اساس میزان دسترسی به مؤسسات مالی و اعتباری و زمینههای تولیدی و اقتصادی موجود، همگونی شغلی، اجتماعی و اقتصادی روستاییان و گرایشها و تمایلات روستاییان به تشکیل چنین صندوقهایی
9. کمک مالی دولت در مراحل ابتدایی تشکیل صندوقهای نوپای روستایی جهت تضمین شکلگیری آنها
10. بهره گیری از پیوندهای فAMILI، قومی و شغلی بین روستاییان جهت راه اندازی صندوقهای اعتباری روستایی

منابع

1. اسماعيل پور، نويد (1379)، آشنائي با اعتبارات و منابع اعتباري، مجموعه انتشارات آموزشي شوراهاي اسلامي روستا و بخش، معاونت ترويج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی، تهران .
2. ايران نژاد، ژيلا (1375)، سرمايه‌گذاري و اعتبارات در بخش کشاورزي ايران، مرکز مطالعات و برنامه‌ريزي و اقتصاد کشاورزي، چاپ اول، تهران.
3. حق‌نيا، رامش (1381)، زمينه‌يابي صندوق اعتبارات روستايي: مطالعه موردی شهرستان ساوجبلاغ، مدیریت ترويج و مشارکت مردمی سازمان جهاد کشاورزي استان تهران.
4. صياد، حسين (1379)، زمينه‌يابي صندوق اعتبارات روستايي: مطالعه موردی در روستاي واسکس شهرستان قائمشهر، مدیریت جهاد سازندگی شهرستان قائمشهر، منتشر نشده.
5. طالب، مهدي (1372)، اعتبارات روستايي در ايران، انتشارات معاونت ترويج و مشارکت مردمی وزارت جهاد کشاورزي، تهران .
6. طرح توجیهی صندوق اعتبارات روستايي (1370)، دفتر مشارکت و بسيج مردمی، معاونت ترويج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی، تهران، منتشر نشده .
7. معظمی، ميثرا (1380)، اعتبارات خرد: رهيافتي براي فقرزدايي و توسعه روستايي، ماهنامه اجتماعي، اقتصادي توسعه روستايي و ترويج کشاورزي جهاد، شماره 236-237.